

JARKKO HALKONEN

Antiikintutkimuksen päivät 2020

Ajatuksia menneestä ja nykyisyydestä

Humanistisen tutkimuksen on silloin tällöin hyvä pohdiskella suhdettaan ympäröivään yhteiskuntaan. Erityisen tärkeää tämä on, jos tutkimuskohde on tuhansia vuosia vanha kaukainen kulttuuri. Suomalaisen antiikintutkimuksen ystävät kokoontuivat tammikuun lopulla Tampereelle Antiikintutkimuksen päiville ja vastasivat haasteeseen. Antiikintutkijoiden ohella humanismin painoarvosta puhui konferenssin juhlapuhujaksi kutsuttu taloustieteilijä Sixten Korkman.

Ajatus erillisestä antiikintutkijoiden kokoontumisesta nousi esiin muutama vuosi sitten Turun Klassikkosymposiumissa. Moneen eri yliopistoon ja tieteenalaan (esimerkiksi historia, klassinen arkeologia, klassinen filologia, kirjallisuustieteet) ulottuvana tutkimusalana tarve tutkimusta ja ihmisiä yhteen kokoavalle tapahtumalle onkin selvä. Tapahtuma oli mittakaavassaan ensimmäinen ja mahdollinen lähtölaukaus pitkälle tulevaisuuteen ulottuvalle perinteelle.¹

Päätteenä päivillä oli *Antiikki ja humanismin tulevaisuus Suomessa*. Esitelmät jakautuivat temaattisesti kahteen osaan. Ensimmäisenä päivänä pääpaino oli antiikintutkimuksen ja antiikin kulttuurin näkyemisessä nykysuomalaisessa yhteiskunnassa, esimerkiksi kouluopetuksessa. Lukumääräisesti moninaisemmat esitelmät kuvasivat kuitenkin käynnissä olevaa tutkimusta. Kuvailijat saivat kuulla muun muassa Aleksanteri Suuren ja maskuliinisuuden suhteesta antiikin kirjallisuudessa, tiiliarkeologiasta, antiikin terveyskäsitteistä, varhaisen juutalaisuuden hyvediskursseista sekä vestaalien monista rooleista 200-luvun roomalaisessa yhteiskunnassa.²

Antiikki ja suomalainen yhteiskunta

Yliopistolehtori Minna Seppänen esitteli klassisten kielten opiskelijoiden opiskelumotiiveja, joita hän oli selvittänyt kyselyllä nykyisille ja entisille opiskelijoille. Vastaukset noudattivat varmasti monelta muultakin humanistiselta alalta tuttua kaavaa, jossa painotettiin opintojen myötä syntyvää syvää suhdetta opiskelualaan eli antiikin kulttuuriin ja klassisiin kieliin, toisaalta erityislaatuista opiskelijoista ja henkilökunnasta koostuvaa yhteisöä. Vaan jos opintojen painoarvo on jossakin erityisessä

ja muusta yhteiskunnasta erottuvassa, voiko opintojen suhde muuhun yhteiskuntaan jäädä etäiseksi?

Tutkijatohtori Samuli Simelius tarttui kysymykseen antiikkia koskevan tietämyksen levittämisestä tieteen popularisoinnin keinoin. Olennaista on tutkimuksen arvon perusteleminen sellaisten linkkien kautta, jotka kertovat antiikin vaikutuksesta nykypäivän yhteiskunnassa. Simelius huomioi, kuinka antiikki on erottamaton osa yhteiskunnallista maisemaa: oli kyse sitten taiteesta ja arkkitehtuurista, politiikasta ja hallinnosta tai esimerkiksi jouluperinteistä, ei sen jälkivaikusta pääse pakoon. Hän painottikin tutkijoiden aktiivista roolia näiden vaikutusten esittelemisessä suurelle yleisölle.³

Itse jäin pohtimaan näkemyksen rajoja. Yhteydet antiikin ja nykyisyyden välillä tekevät vieraasta kulttuurista lähestyttävämmän, mutta jos tutkimuksen relevanssi haetaan pelkästään siitä mikä menneessä ja nykyisyydessä on samaa, riskinä on yksipuolistuminen. Myös antiikin perinpohjaisessa vieraudessa, esimerkiksi polyteistisessä uskonnollisuudessa ja orjuusinstituutiosta, on arvokasta tarkasteltavaa. Toisaalta esitelmän jälkeisessä keskustelussa todettiin suoraan, että kaikesta tutkimuksesta ei koskaan tule olemaan konkreettista hyötyä. Joitakin asioita on oltava mahdollista harjoittaa vain niitä itseään varten – toisin sanoen harrastaa tiedettä ja taidetta, luoda kulttuuria.

Antiikkia kouluissa

Lukion historian, latinan ja yhteiskuntaopin opettaja Ilkka Kuivalainen puhui latinanopetuksen asemasta kouluissa. Latinan kielen lukijamäärät ovat olleet tasaisessa laskussa viime vuodet, joskin aineen asema on edelleen vakaa. Latina painiskelee samojen ongelmien parissa kuin muutkin pienemmät aineet: oppilaiden valitessa aineita, joista he katsovat olevan eniten hyötyä esimerkiksi

jatkokoulutukseen hakeutumisen kannalta, kärsijäksi joutuvat marginaalisemmiksi koetut aineet.

Siinä missä latinan kieli on vapaaehtoinen oppiaine, jokaiselle suomalaiselle koululaiselle antiikki tulee vastaan historian oppiaineessa. Historian, yhteiskuntaopin ja katsomusaineiden didaktiikan yliopistonlehtori Jussi Hanska tosin huomautti, että niille, jotka eivät jatka lukioon, koulun antiikinopetus tarkoittaa vain alakoulun aikaista kevyehköä ”tarinointia”, jossa esimerkiksi historian lähteisiin tutustuminen jää usein viitteelliseksi. Lukiossa antiikki on osa yhtä pakollista ja yhtä valtakunnallista syventävää kurssia. Kurssilla käsitelty aikajänne ulottuu varhaisista metsästäjä-keräilijä-yhteisöistä nykypäivään ja jopa tulevaisuuden kehityskulkujen pohittamiseen, joten antiikin suhteellinen (ja absoluuttinen) osuus on varsin pieni.

Aikarajoitusten ohella haasteena on, että historian opettajista harva on substanssiopinnoissaan keskittynyt antiikin historiaan. Puutetta paikkaa tutkijoiden aktiivinen osallistuminen oppikirjojen tekemiseen, mikä myös auttaa tutkimustulosten ja -painotusten levittäytymistä akateemisen maailman ulkopuolelle.⁴ Oppikirjojen tekeminen ja uudistaminen tulisikin ymmärtää yhdeksi tieteen popularisoinnin osa-alueeksi. Esimerkiksi Jaakko Tahkokallion tuore keskiajan myyttejä murtautunut *Pimeä aika. Kymmenen myyttiä keskiajasta* (2019) on mainiosti tuonut julkisuuteen aiempaa monipuolisemman kuvan keskiajasta, mutta opettajalle tämä saattaa paradoksaalisesti tuoda haasteita, sillä oppimateriaaleissa aiheesta vääjäämättä elää vanhentuneita käsityksiä.

Hanskan esitelmän jälkeisissä puheenvuoroissa huomioitiin, kuinka monen tutkijan taipale antiikin parissa on alkanut hyvän opettajan vaikutuksesta. Historianopettajiksi valmistuvien opinnoissa onkin hyvä olla riittävä määrä myös vanhaa aikaa koskevia kurseja. Antiikintutkimuksen jatkuvuuden kannalta tärkeäksi nostettiin myös antiikintutkimusta eri tavoin harjoittavien yliopistojen ja toisen asteen koulujen yhteistyö. Kontakti olisi hyvä saada myös tavallisiin ryhmiin ja kouluihin, ei pelkästään valinnaisena järjestettäviin antiikin erityiskursseihin. Vastaavat seikat pätevät varmasti monene muuhunkin pienempään lukioaineeseen ja tieteenalaan kuten filosofiaan.

Taloustieteilijä humanismia puolustamassa

Päivän huipensi taloustieteen emeritusprofessori Sixten Korkmanin juhlaluento ”Onko humanismi taloutta tärkeämpää?” Korkman korosti humanismin roolia kulttuurin tarkkaajana ja myöntyi Kenneth Bouldingin ajatuksen, että kulttuuri käsittää arvomme ja uskomuksemme – siis sen mikä on tärkeää. Talous ei kuitenkaan ole irrallaan kulttuurista, eikä kulttuuria tule pitää omalakisena ilmiönä, johon talouden reunaehdot eivät vaikuttaisi. Myös humanistista tutkimusta tulee perustella suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan.

Humanistinen ja taloudellinen näkökulma voivat kulkea myös käsikädessä. Korkman nosti esille Martha Nuss-

baumin huomion, kuinka humanismi luo pohjaa empatialle sekä synnyttää kriittisyyttä.⁵ Kummatkin ovat tärkeitä eri taloustoimien vaikutusten kokonaisvaltaisessa arvioinnissa.

Luento keskittyi pääosin antiikin yhteiskuntafilosofiaan. Korkman huomioi, että monet länsimaisia yhteiskuntia luonnehtivat arvot ja periaatteet periytyvät antiikista. Luonnonoikeusajatteluun pohjaavassa stoalaisessa maailmankansalaisuuden ajatuksessa oli universaalin ihmisarvon ja ihmisoikeuksien ituja. Vaikka antiikin yhteiskunnat olivat tästä päivästä katsoen monessa suhteessa epäinhimillisiä, näiden itujen voi katsoa versonneen muun muassa kristinuskon välityksellä kohti nykyisiä ihmisoikeuskäsityksiä.

Korkman esitti ihmisoikeudet nykyajan kohtalonkysymykseksi. Ne vaativat aktiivista puolustamista: merkityksen painottamista ja absoluuttisen ihmisarvon ajatuksen kirkastamista. Yksilön arvoa ei siis tule määrittää esimerkiksi yhteiskunnallisen statuksen tai työpanoksen mukaan. Antiikin filosofia osoittaa, että ihmisoikeudet eivät ole länsimaisen liberaalin demokratian synnyttämä poikkeus, vaan perustavammin yhteisölliseen elämään kuuluva asia. Antiikille ei toki tule antaa erityislaatuista arvoa. Korkman huomautti, että vastaavat ajatukset näkyvät suurissa maailmanuskonnoissa ja vaikkapa valistusfilosofi Immanuel Kantin ajattelussa.

Ihmisoikeuksista puhuttaessa on toisaalta vaarana ajautua toistelemaan tyhjää jargonia, jolloin käytännön toimet jäävät asian valtavuuden ja haastavuuden edessä toissijaiseksi. Jos ainoa mahdollinen tavoite on taata ihmisoikeuksien täydellinen toteutuminen kaikille maailman ihmisille, on helppoa joko lamaantua haasteen edessä tai vain tyytyä jalojen periaatteiden sanalliseen toistamiseen. Antiikki voi antaa (vertais)tukea. Korkman huomioi jo Ciceron painiskelleen haasteen edessä ja erotaneen velvollisuudet läheisiä kohtaan velvollisuuksista koko ihmiskuntaa kohtaan. Nykyisessä maailmassa ero toteutuu kansallisvaltioiden muodossa: kansalaisoikeudet takaa Suomen valtio – mutta ei kaikille.

Onko haaste aidosti universaaleista ihmisoikeuksista ylitsepääsemätön? Korkman pani toivonsa ihmisoikeuksia painottavan eräänlaisen sekulaarin uskonnon synnylle, joka valaisisi perustaa ihmiskunnan yhteiselle arvopohjalle.⁶ Vaikka ajatus voi tuntua kovin korkealentoiselta, on hyvä huomata, että mediamaiseman muutos, teknologian kehittyminen sekä globalisaatio ovat lähentäneet ihmiskuntaa ennen näkemättömällä tavalla. Mikäli ihmisoikeudet ovat paikallisiin ihmisyyteisiin perustavalla tavalla kuuluva ominaisuus, voi maailman yhdentyminen meistä ja niistä vain meiksi luoda olosuhteet Korkmanin vision kehittymiselle. Tässä toki vaaditaan kasvatusta ja koulusta, jossa humanismi näyttelee yhtä pääroolia.

Esitelmänsä lopussa Korkman viittasi klassillisen filologian emeritusprofessori Paavo Castrénin arvioon, että antiikin kulttuuriperintö on hallinnut eurooppalaista kulttuuria viimeisten kahdentuhannen vuoden ajan sekä historioitsija Tuomas Heikkilän ja filosofi Ilkka Niini-

luodon huomioon, kuinka antiikin ajoista lähtien humanistinen tutkimus on muodostanut ”itsetuntonme ja tiedollisen sivistyksen punaisen langan” ja sitonut yhteen akateemikot ja käytännön yhteiskunnan.⁷ Ajatukset konkretisoituvat Korkmanin kaltaisessa intellektuellissa, jonka julkisen keskustelijan arvostettu asema ei pohjaa vain erityisalan erityisosaamiseen, vaan laajaan lukeneisuuteen oman erityisalan ulkopuolella ja sitä seuraavaan sivistyneisyyteen.

Lopuksi

Jälkikeskustelussa humanisteille kaivattiin suurempaa roolia julkisessa keskustelussa esimerkiksi Juha Sihvolan ja Georg Henrik von Wrightin jalanjäljissä. Samaan hengetoon on kuitenkin myös muistettava, että vaikka humanismin julkinen näkyvyys on ehkä pienempi kuin aiemmin, se elää ja voi hyvin kouluissa ja populaaritieteellisissä esityksissä, minkä konferenssin monet esitelmät nostivat mainiosti esille.

Humanismia toisaalta haastetaan tehokkuutta ja kylmää rationaalisuutta painottavien maailmankatsojien taholta. Yliviritetyllä globaalilla tehokkuusajattelulla on samalla ongelmia, joita esimerkiksi sittemmin valloilleen päässeen koronaviruksen leviämisen nopeus on osoittanut. Antiikkiin perehtyminen voi auttaa tautikriisissä kahdesta eri suunnasta: siihen sukeltaminen voi olla monille tarpeellista eskapismia, toisaalta se tarjoaa esimerkkien valossa välineitä ymmärtää ja ennustaa ihmistoinnin tapoja ja merkityksiä myös poikkeusoloissa.

Konferenssin lopuksi osallistujat vierailivat museokeskus Vapriikin *Ostia, portti Roomaan* näyttelyssä, jossa Rooman kuuluu satamakaupunki on rekonstruoitu tamperelaisen tehdasmiljöön sydämeen.⁸ Pietteillä tehty esillepano ja suosio museokävijöiden parissa kertovat, että antiikille riittää kiinnostusta myös tutkijankamioiden ulkopuolella.

”Vaikka humanismin julkinen näkyvyys on ehkä pienempi kuin aiemmin, se elää ja voi hyvin kouluissa ja populaaritieteellisissä esityksissä.”

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Ks. tarkemmin Antiikintutkimuksen päivien taustoista sekä antiikintutkimuksen tilasta Suomessa: Sanna Joska, *Antiikintutkijat kokoontuivat Tampeelle. Trivium-blogi* 21.2.2020. Verkossa: blogs.uta.fi/trivium/2020/02/21/antiikintutkijat-kokoontuivat-tampereelle/; Ville Vuolanto, *Suomalaisen antiikintutkimuksen tila ja tulevaisuus. Trivium-blogi* 28.2.2018. Verkossa: blogs.uta.fi/trivium/2018/02/28/suomalaisen-antiikintutkimuksen-tila-ja-tulevaisuus/
- 2 Tarkemmin seminaarin ohjelmasta ks. konferenssin verkkosivut: events.tuni.fi/antiikintutkimuksenpaivat2020/ohjelma/
- 3 Yhdeksi tuoreeksi esimerkiksi hän esitti historioitsija Jussi Rantalan vierailun Ylen kulttuuriykkönen radio-ohjelmassa kertomassa antiikin vaikutuksesta jouluperinteiden taustalla. Verkossa: yle.fi/audio/1-50343406
- 4 Hanska huomioi, että kolmesta lukiossa käytettävästä oppikirjasarjasta kahdessa kirjoittajina on opettajien ohella ollut tutkijoita.
- 5 Martha Nussbaum, *Talouksenvuorokäynnin tärkeämpää: Miksi demokratia tarvitsee humanistista sivistystä?* (Not For Profit: Why Democracy Needs the Humanities, 2010). Gaudeamus, Helsinki 2011.
- 6 Korkman käsittelee asiaa myös Helsingin Sanomien kolumnissa. Ks. Sixten Korkman, *Populistit menestyivät usein hyvin antiikin politiikassa – Seuraukset olivat silloinkin surullisia, mutta ei heitä kukaan muista. Helsingin Sanomat* 11.2.2020. Verkossa: hs.fi/mielipide/art-2000006403097.html
- 7 Tuomas Heikkilä & Ilkka Niiniluoto, *Humanistisen tutkimuksen arvo: Kuusi murrettavaa myyttiä ja neljä uutta avainta*, Institutum Romanum Finlandiae, Helsinki 2016.
- 8 Näyttely on toteutettu yhdessä Suomen Akatemian rahoittaman *Segregated or Integrated? Living and Dying in the harbour city of Ostia 300 BCE – 700 CE* -projektin, Suomen-Rooman Instituutin, Tampereen yliopiston sekä Parco Archeologico di Ostia Antican tutkijoiden kanssa. Populaaritieteellistä tietoa projekti tuotti näyttelyn ohella teoksessa: *Ostia, portti Roomaan*, toim. Arja Karivieri ja Marjo Meriluoto. Tampereen museoiden julkaisu 157, Tampere 2020.